

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ Й РОЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ БЕЗПЕКИ У СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ

ДЗЬОБАНЬ Олександр Петрович,
докт. філос. наук, проф.,
Інститут дослідження проблем державної безпеки СБУ
(м. Харків, Україна),

СОСНІН Олександр Васильович,
докт. політ. наук, проф.,
Національна академія державного управління при Президентові України
(м. Київ, Україна)

Розглядаються деякі аспекти місця й ролі інформаційних аспектів безпеки у соціальних процесах. Показано, що впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій у глобальних масштабах ставить проблему інформаційної безпеки на якісно новий рівень.

Ключові слова: інформація, безпека, суспільство, інформаційна безпека.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери, що є сукупністю інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, системи формування, розповсюдження й використання інформації, а також системи регулювання виникаючих при цьому суспільних відносин. У даний час найважливіші інтереси людини, суспільства, держави значною мірою визначаються станом оточуючої їх інформаційної сфери.

Глобальна інформатизація суспільства, стрімкий розвиток інформаційної техніки й нових інформаційних технологій, збільшення потреб суспільства в різноманітних інформаційних послугах, формування в останні десятиліття національних і глобальних інформаційно-телекомунікаційних систем привело до появи нового виду економіки – інформаційної [1-4].

Інформаційна економіка включає наступні основні компоненти: виробництво засобів інформаційної техніки, включаючи засоби зв'язку і передачі даних; виробництво інформаційних продуктів і інформаційних ресурсів; надання інформаційних послуг користувачам. Інформаційна економіка впливає практично на всі сторони суспільного розвитку. Розвиток інформаційної економіки і місце тих або інших країн у новому глобальному інформаційному просторі набувають вирішального значення в геополітиці розвинених країн. Саме тому розвитку інформаційної економіки як стратегічно важливого напрямку соціально-економічного розвитку суспільства сьогодні приділяється першорядна увага в таких країнах, як США, Японія, ФРН, Франція, Велика Британія. Загальновідомо, що успіхи, що спостерігаються останніми роками, в розвитку економічної могутності цих країн досягнуті завдяки їх все більш рішучій орієнтації на розвиток інформаційної економіки. У таких умовах національну безпеку держави в принципі не можна забезпечити без розвиненої інформаційної економіки.

У даний час взаємозв'язок різних країн є таким, що люди практично всіх країн потребують знань, культури, мистецтва і науки, що знаходиться за кордоном. Але якщо це так, то повинні бути цивілізовані правила обміну в цих сферах, які підсилюватимуть, а не обмежуватимуть подальші інновації. Створити такі правила, а також інформаційну етику, яка лежить в їх основі – це виключно важке для вирішення завдання. В той же час очевидно, що ці проблеми мають тільки одну тенденцію – ставати все більш важливими.

Відзначимо, що створення планетарного інформаційного простору за допомогою глобальних комп'ютерних мереж може мати серйозні наслідки для національної безпеки. Інформаційний простір не має державних кордонів, не має таких інститутів захисту державних інтересів, якими є прикордонна й митна служби, поки що відсутні способи і засоби контролю цінності і важливості інформаційних ресурсів, що «перевозяться» через кордон. Поки що державний кордон є практично прозорим для інформаційних ресурсів.

Впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій, оснащення ними державних структур ставить проблему інформаційної безпеки на абсолютно новий, пріоритетний рівень.

Особливо важливою ця проблема стає у зв'язку з використанням глобальних інформаційних мереж в держструктурах. Так, загальнодоступність мережі Інтернет, її відкритість, наявність величезного числа програмних засобів, розроблених в різних країнах світової спільноти, можуть представляти

небезпеку для економічної безпеки країни і національної безпеки в цілому. Зокрема, несанкціонований доступ через глобальну інформаційну мережу в бази даних державних структур з метою їх руйнування, цілеспрямованого спотворення або використання інформації в злочинних цілях може завдати серйозного збитку державі. Особливо гостро проблеми розробки методів захисту власних інформаційних ресурсів у відкритих мережах встають перед країнами, які технологічно відстають у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій від США або Західної Європи. До таких країн, на жаль, відноситься й Україна.

Тому, з одного боку, слід строго стежити за тим, щоб інформація, що становить державну таємницю, не розміщувалася в Інтернет і на робочих місцях користувачів, які працюють із закритою інформацією, а з іншого – аргументовано відносити інформацію до категорії закритої, не включаючи в цю категорію велику кількість документів, що формуються відкритими комерційними структурами, ЗМІ і т.п. Кожна держава повинна мати методи захисту своїх життєво важливих інтересів; певна частина знань, наявних у тій або іншій державі, буде завжди закрита для доступу, якщо ці знання пов'язані з питаннями безпеки держави.

Нагальною проблемою в даному контексті є проблема соціальної безпеки, яка була й залишається однією з найважливіших. Вона пов'язана із захистом інтересів країни і народу в соціальній сфері, розвитком соціальної структури і відносин у суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу нинішніх і майбутніх поколінь.

Сучасні інформаційні технології дозволили різко підвищити ефективність засобів інформаційного впливу на психіку людей і суспільну свідомість, створити нові форми прихованого маніпулювання індивідуальною, груповою і масовою свідомістю. Як головна мета інформаційного впливу виступає людина, різного роду соціальні утворення та інститути. Докорінна деформація соціальної сфери за допомогою інформаційних засобів полягає в провокації крайнього соціального розшарування населення шляхом порушення прав при розподілі благ і послуг; розкладанні інститутів, призначених для всебічного розвитку особистості; розпалюванні національно-етнічної ворожнечі і т.д.; що показує істотний вплив інформаційних процесів на соціальну безпеку. Багато результатів подібної інформаційної агресії в соціальній сфері вже є досить відчутними в даний час в Україні.

Особливо слід зазначити величезні можливості інформаційного впливу на особистість засобів масової інформації. По суті сьогодні ЗМІ – практично єдина структура, через яку населення щодня, щогодини одержує інформацію про процеси в регіоні, країні, світі, за допомогою якої населенню буквально нав'язують різні ідеологічні установки. Тому, особливо важливими є якість і достовірність інформації, що транслюється через ЗМІ. В даний час ЗМІ можуть виступити і як сила, що стабілізує обстановку в суспільстві, і стати детонатором соціального вибуху. Таким чином, соціальна безпека країни не може бути забезпечена без інформаційної безпеки.

Отже, проблема національної безпеки має яскраво виражений інформаційний аспект. Усі складові інформаційної безпеки є невід'ємними і системотворчими в інших видах безпеки. Можна констатувати, що інформаційна безпека пронизує всю решту видів безпеки і її забезпечення є пріоритетним завданням. На сучасному етапі розвитку суспільства без забезпечення інформаційної безпеки практично неможливо забезпечити ніякий інший вид безпеки і національну безпеку країни в цілому.

Безпека є сукупністю умов і чинників, що забезпечують нормальне функціонування і розвиток будь-якої системи. Інформаційна безпека виступає як заперечення (і подолання) інформаційної небезпеки, що виявляється в будь-яких масштабах. Небезпеки і загрози інформаційній безпеці визначають зміст діяльності з її забезпечення. Забезпечення інформаційної безпеки є не тільки захист від небезпек і загроз в інфосфері суспільства, але й припускає такий позитивний розвиток інформаційної реальності, який не породжував би негативних ефектів процесу інформатизації. Об'єктами забезпечення інформаційної безпеки в системі національної безпеки є особистість, суспільство й держава і їх інтереси в інфосфері. Основним же суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки є держава [5].

Оскільки небезпека, що породжується процесом інформатизації, обумовлена розвитком цього процесу в моделі нестійкого розвитку суспільства, то інформаційна безпека повною мірою може бути забезпечена лише при переході до стійкого розвитку суспільства. Необхідною умовою забезпечення інформаційної безпеки, зокрема, і національної безпеки в цілому є перехід до стійкого розвитку суспільства ноосферної орієнтації.

Можна виділити декілька сторін забезпечення інформаційної безпеки в рамках переходу до стійкого розвитку. По-перше, природною основою забезпечення будь-якого виду безпеки, і інформаційної зокрема, є збереження біосфери. По-друге, розвиток процесу інформатизації, контрольований за допомогою методів інформаційної безпеки, як і розвиток інших процесів в суспільстві повинен бути направлений на перехід до стійкого розвитку і формування ноосфери. На початку XXI в. забезпечен-

ня безпеки держави, суспільства й особистості, всієї людської культури залежить не тільки від окремо взятого об'єкта й суб'єкта безпеки, але й від етапу переходу до стійкого розвитку всього людства. По-третє, в рамках стійкого розвитку процес інформатизації зазнає трансформації, внаслідок чого його розвиток стане безпечним для людини, суспільства і держави. По-четверте, в забезпеченні інформаційної безпеки акцент зміщується із захисту на застережливі і випереджаючі механізми і чинники діяльності. Якщо в моделі нестійкого розвитку система безпеки має справу з реальними загрозами і їх несприятливими наслідками, то в новій моделі розвитку система безпеки направлена на запобігання реальним загрозам. По-п'яте, забезпечення інформаційної безпеки на рівні держави повинне сприяти і забезпеченню глобальної інформаційної безпеки.

В даний час проблеми інформаційної безпеки сучасного суспільства, досліджуються, в основному, в аспекті ведення інформаційних і інформаційно-психологічних воєн, захисту інформації й інформаційного шпигунства, а також в аспекті боротьби з правопорушниками, що використовують новітні інформаційні технології і засоби зв'язку. Уявляється, що це коло проблем далеко не вичерпує всієї сфери забезпечення інформаційної безпеки сучасного суспільства і за його межами залишається багато вельми актуальних і гострих проблем. Причину такої недостатньої широти обхвату проблем інформаційної безпеки суспільства вбачається у відсутності в даний час у соціологічній і політологічній літературі адекватного системного підходу, що базується на поглибленому розумінні як самого феномена інформації, так і людини й суспільства як інформаційних систем.

Основними підсистемами суспільства як складної інформаційної системи є дві його підсистеми, одна з яких (базисна) забезпечує зберігання і передачу новим поколінням накопиченого конкретним соціумом і перевіреного часом базисного фонду його інформації – науково-теоретичної (Н), інженерно-технічної (Т), морально-ідеологічної (І) та культурно-мистецької (К), всю сукупність якої можна позначити аббревіатурою НТІК. Ця, історично відібрана і перевірена досвідом і часом, інформація, складає інформаційно-культурне ядро суспільства, зі зруйнуванням якого може зникнути як історичний феномен і саме суспільство. Роль цього культурно-інформаційного ядра можна порівняти з роллю ДНК в життєдіяльності живої клітини.

Основні функції базисної інформаційної підсистеми суспільства – збереження й передача новим поколінням інформаційно-культурної спадщини конкретного суспільства. Емпірично функції цієї підсистеми в конкретному суспільстві виконує перш за все система освіти й виховання нових поколінь. У здоровому стані суспільства ця підсистема повинна бути достатньо неподатливою й консервативною.

Другою основною інформаційною підсистемою суспільства, що розвивається на базі першої, є підсистема, що забезпечує отримання й виробництво нової і поточної інформації у всіх її видах (НТІК) – науково-теоретичної, інженерно-технічної, ідеологічної та культурно-мистецької. Основні функції цієї динамічної інформаційної підсистеми суспільства – виробництво нової і обробка поточної (тобто віддзеркалюючої зміни середовища в режимі реального часу) інформації й доведення її до відома відповідних органів і членів суспільства (всіх, деяких або вузького кола).

У здоровому стані суспільства ця підсистема повинна бути достатньо гнучкою, оперативною і творчою. Вона повинна користуватися певною свободою, і разом з тим, не повинна підміняти собою інформаційно-культурний базис суспільства або роз'їдати його. Перевірені часом досягнення цієї підсистеми поступово включаються в інформаційно-культурне ядро соціуму, внаслідок чого відбувається його історичне збагачення і розвиток. Проте, будь-яке форсування цього процесу загрожує проникненням в інформаційно-культурне ядро суспільства шкідливих «мутацій».

Емпірично функції цієї підсистеми в конкретному суспільстві виконує система його наукових і інженерно-технічних інститутів, система видавництв і редакцій ЗМІ, система аналізу і критики поточної і нової інформації, система вироблення нових технологій і інновацій на її основі, система поточної культурно-мистецької творчості і т.д. Саме бурхливим розвитком цієї інформаційної підсистеми (і зростанням її ролі), сучасні соціуми відрізняються від середньовічних і стародавніх, у яких (за деяким винятком Стародавньої Греції) панувала перша (консервативна базисна) інформаційна підсистема. Динамічна інформаційна підсистема суспільства здобуває і проводить нову інформацію. У цьому сенсі вона є справжньою інформаційною індустрією, що включає всі ті ж самі галузі, що і «нормальна», «речовинно-енергетична» індустрія, що панувала в «доінформаційному» суспільстві.

Очевидно, що суспільство, що не має в своєму розпорядженні вільного або незалежного доступу до даних технічних засобів виробництва первинної інформації, або не матиме доступу до неї зовсім, або вимушено платитиме за неї ту ціну, яку призначать йому її володарі-виробники. Крім того, суспільство-покупець, не маючи можливості перевірити ще раз потрібну їм інформацію, вимушене буде покладатися на добру волю її продавців-виробників.

Так, зокрема, у сфері збору первинної соціально-політичної інформації сьогодні в світі налічується понад 160 телеграфних і інформаційних агентств (близько 30 держав не мають своїх агентств). Проте, основну масу первинної інформації на міжнародний ринок поставляє сьогодні «велика четвірка» – британське агентство Рейтер, американські Асошейтед Прес і Юнайтед Прес Інтернешнл і французьке Франс Прес. Якщо підрахувати загальний обсяг інформації про міжнародне життя, опубліковане за місяць, наприклад, тією або іншою азійською або африканською газетою, то на частку «великої четвірки» припадає до 90% публікованих там новин, а інші 10% – на долю власних джерел. Для малопотужних агентств молодих держав Азії й Африки західна інформаційна монополія обертається подвійним злом – вони витрачають основну частину свого мізерного бюджету на абонування інформації того або іншого західного агентства, позбавляючись при цьому можливості розвивати своє власне виробництво інформації. При цьому «велика четвірка» часто навіть безкоштовно надає інформацію своїм дописувачам з країн, що розвиваються, зміцнюючи тим самим їх інформаційну залежність [6]. Приблизно так само (якщо не гірше) йде справа і із збором первинної і поточної інформації і в решті сфер – науковій, технічній, культурно-мистецькій тощо.

Первинна інформація, подібно до сировини в речовинно-енергетичному виробництві, сама по собі має ще незначну цінність. Набагато більшу цінність мають вторинні інформаційні продукти, вироблювані на основі використання первинної інформації.

Вторинна інформація, на відміну від первинної, не може виходити чисто технічними прийомами, оскільки процеси аналізу, осмислення і винаходу нового в даний час не є механізованими й вимагають неодмінної участі освічених і талановитих фахівців (вчених, інженерів, аналітиків, ідеологів, письменників, художників і т.д.). У системі інформаційного виробництва – це творча ланка і творча галузь, в якій живий інтелект відіграє поки що набагато більшу роль, аніж навіть найсучасніші технічні засоби.

Проте, саме виробництво відповідних фахівців і відбір серед них найбільш здатних і творчих осіб вимагає в сучасних умовах гігантських матеріальних вкладень, що направляються в «людський капітал», так що і тут економічно слаборозвинені суспільства вимушені бути інформаційно залежними від розвиненіших.

На закінчення сформулюємо стисло наші основні положення й висновки.

Сьогодні, на жаль, проблеми інформаційної безпеки сучасного суспільства досліджуються з недостатньою широтою обхвату всіх актуальних проблем у цій сфері. Причину цього ми вбачаємо у відсутності в даний час в соціологічній і політологічній літературі адекватного системного підходу, що базується на поглибленому розумінні як самих феноменів інформації, інформаційного насильства, так і людини й суспільства як інформаційних систем.

Країни світу знаходяться в дуже сильній залежності від декількох найбільш розвинених країн, які, у свою чергу, відчувають свою сильну інформаційну залежність від США, без використання інформаційної техніки і інформаційних продуктів яких більшість країн сьогодні не можуть ані нормально функціонувати, ані нормально розвиватися як соціальні інформаційні системи. Тому достатньо забезпеченою своєю інформаційною безпекою сьогодні можуть вважати тільки США. Рівень інформаційної безпеки решти країн, включаючи й найбільш розвинені, в даний час є мало не на порядок нижчим.

Подолання ситуації, що склалася, може полягати сьогодні тільки в розвитку національних інформаційних виробництв (як у інформаційно-технічній, «жорсткій», так і у власне інформаційній, «м'якій», його складових), з метою забезпечення достатньої конкуренції монополіям і олігополіям США на світовому інформаційному ринку. Як паліативні заходи можуть використовуватися методи державного регулювання міжнародних інформаційних обмінів з метою обмеження негативного впливу деяких видів американської інформаційної продукції на внутрішню інформаційну безпеку країн-споживачів цієї продукції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар М. С. Математичні основи інформаційної економіки: монографія / Гончар М. С. – К. : Інститут теоретичної фізики, 2007. – 464 с.
2. Методи, моделі і інформаційні технології в управлінні економічними системами різних рівнів ієрархії: монографія / Бакаєв О. О., Бажан Л. І., Кайдан Л. І., Кравченко Т. Г., Кулик В. В. / О. О. Бакаєв (ред.). – К. : Логос, 2008. – 127 с.
3. Новітні інформаційні технології і системи в економіці (до Дня науки): матеріали наук.-практ. конф. (20 травня 2009 року) / Державна податкова адміністрація України; Національна академія держ. податкової служби України. Кафедра інформаційних систем і технологій. – Ірпінь, 2009. – 120 с.
4. Саєнко В. Г. Інформаційне забезпечення промислового підприємства на шляху стійкого розвитку економіки: монографія / Саєнко В. Г., Демидова І. А. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 372 с.
5. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс: монографія / Дзьобань О. П. – Х. : Майдан, 2007. – 284 с.

6. Михальченко И. А. Информационные войны и конфликты идеологий в условиях современных геополитических изменений [Электронный ресурс] / Михальченко И. А. – Режим доступа: <http://mihalchenko1.narod.ru/html/>.

Дзобань А. П., Соснин А. В. К проблеме определения места и роли информационных аспектов безопасности в социальных процессах / Институт исследования проблем государственной безопасности СБУ (г. Харьков, Украина), Национальная академия государственного управления при Президенте Украины (г. Киев, Украина).

Рассматриваются некоторые аспекты места и роли информационных аспектов безопасности в социальных процессах. Показано, что внедрении информационных и телекоммуникационных технологий в глобальных масштабах ставит проблему информационной безопасности на качественно новый уровень.

Ключевые слова: информация, безопасность, общество, информационная безопасность.

Dzoban O. P., Sosnin O. V. To the problem of location and role of informative aspects of safety in social processes / Research Institute of SBU State Security (Kharkiv, Ukraine), National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (Kiev, Ukraine).

Some aspects of place and role of informative aspects of safety are examined in social processes. It is rotined that introduction of informations and telecommunications technologies in global scales puts the problem of informative safety on a high-quality new level.

Key words: information, safety, society, informative safety.